

श्रीविष्णु

(कार्य, वैशिष्ट्ये आणि उपासनेमागील शास्त्र)

अनुक्रमणिका

(काही वैशिष्ट्यपूर्ण सूत्रे [मुद्दे] ‘*’ या चिन्हाने दर्शवली आहेत.)

१. व्युत्पत्ती आणि अर्थ	२१
२. इतर काही नावे (भगवान, नारायण, किरीटधारी, लक्ष्मीपती, हरि आणि श्रीहरि)	२१
* आचमन करतांना उच्चारवयाची चोवीस नावे	२६
* श्रीविष्णूच्या सहस्र नावांपैकी चोवीसच नावे निवडण्याचे महत्त्व आणि चोवीस नावांचा अर्थ	२६
* हातांचा क्रम आणि आयुधे यांनुसार होणारी चोवीस रूपे	३३
३. मूर्तीविज्ञान	३३
३ अ. आयुधे, अलंकार, परिवार आणि त्यांचा तात्त्विक अर्थ	३३
३ आ. शेषशायी विष्णु (पद्मनाभ)	३५
३ इ. ‘निर्णयसिंधु’ आणि ‘अग्निपुराण’ यांनुसार श्रीविष्णूची चोवीस नावे अन् त्यांच्या हातांतील आयुधे (रूपे)	३६
४. रूपे आणि परिवार	३८
५. कार्य आणि वैशिष्ट्ये	४६
* अन्नरसदेवता (प्राणीमात्रांचे पोषण करणारा)	४६
* सतत वचन देणारा आणि पाळणारा	४७
* विश्वाचा समतोल राखणारा	४७
* घन आणि द्रव औषधांचे वायू-औषधात रूपान्तर करणारा	४८
* शारीरिक वैशिष्ट्ये (वर्ण, श्रीवत्सलांछन आणि कटिवस्त्र)	४८
* कुंडलिनीयोग आणि श्रीविष्णु	४९
* तत्त्व, क्षमता आणि प्रकट शक्ती	४९
६. दशावतार (मत्स्य, कूर्म, वराह, नरसिंह (नृसिंह), वामन, परशुराम, श्रीराम, श्रीकृष्ण, बुद्ध आणि कल्कि)	४९
७. निवास, विष्णुलोक (वैकुंठ), विष्णुक्रम आणि विष्णुमार्ग	६०

८. भारतातील प्रसिद्ध स्थाने	६१
९. उपासना	६१
* श्रीविष्णूच्या पूजेपूर्वी विष्णुतत्त्वाच्या सात्त्विक रांगोळ्या काढणे	६१
* श्रीविष्णूच्या उपासनेच्या अंतर्गत काही नेहमीच्या कृती	६५
* श्रीविष्णूला करायच्या काही प्रार्थना	६६
* काही मंत्र	* एकादशी व्रत
* श्रीसत्यनारायण पूजा	* विष्णुयाग
* देवतांचे विडंबन रोखणे, ही काळानुसार आवश्यक उपासना !	७२
१०. संप्रदाय	७३
* नारायणीय (भागवत धर्म, पाच रात्र धर्म)	७३
* रामानुज	* सनक (निंबार्क)
* ब्रह्म (स्वतंत्रता-स्वतंत्रवाद)	* पुष्टि (परमेश्वरी कृपा)
* महानुभाव	* वारकरी
* समर्थ	* काही संप्रदायांची तुलना
११. श्रीविष्णूच्या विभूती आणि अंश	७९

मनोगत

बहुतेक भाविकांना श्रद्धास्थान असलेल्या देवतांविषयी जे अल्पस्वल्प ज्ञान असते, ते बहुधा त्यांनी वाचलेल्या किंवा ऐकलेल्या कथांमुळे असते. अशा अल्प ज्ञानामुळे त्यांचा देवतांवरचा विश्वासही थोडाफारच असतो. देवतांविषयी अध्यात्मशास्त्रीय ज्ञान मिळाल्यास त्यांच्याप्रती श्रद्धा निर्माण होते. श्रद्धेमुळे उपासना भावपूर्ण व्हायला साहाय्य होते आणि भावपूर्ण उपासना ही अधिक फलदायी असते. या दृष्टीने या ग्रंथात श्रीविष्णुविषयी इतरत्र बहुधा न दिलेले; पण उपयुक्त असे अध्यात्मशास्त्रीय ज्ञान दिले आहे.

या ग्रंथातील अध्यात्मशास्त्रीय ज्ञान हे विष्णुभक्त आणि सांप्रदायिक साधना करणारे यांना निश्चितच उपयुक्त ठरेल. परंतु सर्वसाधारण व्यक्तीने यासंदर्भात पुढील नियम लक्षात ठेवावा. गणपति अथर्वशीर्ष वाचले की गणपतीची व शिवलीलामृत वाचले की शिवाची उपासना करावी, असे काही जणांना वाटते. तसेच या ग्रंथातील देवतांविषयी ज्ञान वाचून आपणही त्यांची उपासना चालू करावी, असे त्यांना वाटू शकेल. अशांनी हे लक्षात घ्यावे की,

श्रीविष्णुसारख्या देवतांच्या उपासनेने सगळ्यांचीच आध्यात्मिक उन्नती शीघ्र होत नाही; कारण ज्या देवतेची उपासना करणे त्यांना आवश्यक आहे, तिची उपासना केली, तरच त्याचा त्यांना जास्त लाभ होतो, अन्यथा पुष्कळ साधना करूनही फारच थोडी प्रगती होते. कोणत्या देवतेची उपासना करणे आवश्यक आहे, हे सर्वसाधारण मनुष्याला कळत नाही, तर अध्यात्मदृष्ट्या उन्नत असलेलेच सांगू शकतात; म्हणून सर्वसाधारण मनुष्याने केवळ ज्ञान म्हणूनच हा ग्रंथ वाचावा. वरील देवतांची अनुभूती येण्याच्या दृष्टीने साधनेचा पहिला टप्पा म्हणून आपल्या कुलदेवतेच्या नावाचा जप करावा. पुढे गुरूंनी वरीलपैकी एखाद्या देवतेचा नामजप करण्यास सांगितले किंवा साधनेने आध्यात्मिक उन्नतीचा विशिष्ट टप्पा गाठल्यानंतर पुढील आध्यात्मिक उन्नतीसाठी वरीलपैकी एखाद्या देवतेची उपासना करणे आवश्यक असेल, तर त्या वेळी या ज्ञानाचा उपयोग त्या देवतेवरील श्रद्धा वाढण्यासाठी होईल. हा ग्रंथ वाचून हिंदूंची आपल्या श्रद्धास्थानांवरील श्रद्धा दृढ होवो आणि त्यांना अधिक साधना करण्याची प्रेरणा मिळो, ही श्रीगुरुचरणी प्रार्थना. - **संकलक**